

Пруцакова Ольга Леонідівна
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ

ПРОБЛЕМИ СІМЕЙНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ ВИМОГ

Необхідність свідомого регулювання взаємодії людей з природою, в першу чергу – у споживанні її ресурсів відображено у розробці й запровадженні освіти в інтересах сталого розвитку суспільства. Суть цієї освіти тісно переплітається як з зовнішніми виявами екологічної культури і компетентності (екологічно доцільною поведінкою і діяльністю), сумісними зі сталим розвитком, а й з питаннями етики, формування цінностей і забезпеченням ефективної участі громадян у процесі прийняття рішень стосовно найближчого довкілля – їх зоні відповідальності. Зміст освіти сталого розвитку хоч повільно, але невпинно імплементується у шкільні навчальні програми, програми вищої та післядипломної освіти, презентується у соціальних мережах та щодалі компетентніше - у ЗМІ. Останніми роками у варіативну шкільну освіту активно впроваджуються як авторські українські («Дім, в якому ти живеш», «Місто, в якому ти живеш», «Енергозбереження», «Натисни на сміття» тощо), так і міжнародні екологічні проекти («Зелений пакет»[1], «Чорноморська скринька», «Крок за кроком»), що демонструють сучасні тенденції світової освіти і взаємодії з природою, кліматичної освіти, наголошують на формуванні ціннісного ставлення до довкілля і самообмеження у споживанні її ресурсів, застосуванні надбань етнічної культури у екологічній освіті тощо.

Зазначимо, однак, що вибір таких курсів обумовлюється рівнем усвідомлення вчителем чи адміністрацією школи важливості і актуальності саме екологічних проблем. Але. Навіть якщо вчитель та адміністрація навчального закладу обирають такі курси, переймаються екологічним вихованням і

збалансованістю у суспільному розвитку, вони, однак, завжди стикаються з принаймні однією проблемою – рівнем екологічної освіченості і компетентності родин. Саме цей показник є суттєвим чинником недовіри батьків до обговорюваних у школі екологічних проблем; відмови у участі в спільній екологічній діяльності, конфліктів у родині і, відповідно, зростання навчального і життєвого стресу у школярів.

Відзначимо, що екологічна освіта і обговорення бодай якихось екологічних проблем у житті сучасної родини не виступає пріоритетною. Як і екологічні цінності й потреби родини теж не знаходяться серед топів у ціннісній ієрархії. Однак, це саме ті аспекти, недотримання котрих членами суспільства дратує абсолютну більшість інших громадян. Практично всі бувають у природному середовищі (безпосередньо взаємодіють з природою) і абсолютно всі споживають природні ресурси (опосередковано взаємодіють). Однак дотримання правил і принципів цієї взаємодії досі лежить у площині традицій і звичок, без урахування швидких цивілізаційно спричинених змін у сталості (sustainability) світу. Зазвичай у життєдіяльності родини не враховують основні коеволюційні тенденції, характерні для сучасного етапу. Батьки загалом не усвідомлюють, що збалансований розвиток суспільства є єдиним механізмом виживання. І – що найголовніше – за невеликими винятками ніяк не трансформують його вимоги і запити у повсякденне життя і діяльність родини, адже практично не знайомі з сучасними екологоосвітніми тенденціями. Так, переважна більшість батьків (98%) розглядають охорону природи як життєво необхідну справу, проте лише невелика кількість - вважає це “справою всіх і кожного” у повсякденному житті. В цьому контексті роль школярів як трансляторів новітньої екологічної інформації, тенденцій та пріоритетів була б непересічною, якби не наштовхувалась на батьківський спротив і байдужість, що, зазвичай, виникають через несприйняття батьками необхідності змін стилю і способу життя, що пропонується через школярів. Адже це вимагає іншого використання простору помешкання, ресурсів та поведінки у природному оточенні.

Однією з причин труднощів, виниклих у екологічному вихованні школярів, вважаємо відсутність чи нестачу у родинному «екологічному житті» позитивних прикладів для наслідування. Нагадаємо, що саме наслідування є первинним механізмом формування людської поведінки - дитина насамперед наслідує моделі і приклади дій батьків, їх ставлення до об'єктів взаємодії. І, окреслюючи межі дозволеного, усвідомлює реакцію дорослих або її відсутність щодо власних дій. Дитяче «добре і погано», «допустимо і неприйнятно» на початку життя корелюється, насамперед, батьківськими чи родинними реакціями. І нестача відповідної батьківської оцінки природонебезпечних дій дітей навіть і дорослішому віці є стимулом до поширення таких дій. Так, наприклад, 94,6% учнів зазначають, що хоча б кілька разів порушували правила природобезпечної поведінки. Майже половина опитаних ламала гілки (45,7%) і руйнувала мурашники (28,4%). А 8,9% школярів хоча б один раз в житті замучили жабу (оскільки таку реакцію викликає тільки цей вид тварин, припустимо, що такі прояви небезпечної поведінки пов'язані зі слабкою біологічною просвітою та забобонами, що все ж, на жаль, існують щодо жаб та інших амфібій). За оцінками тих же дітей батьки поставились до таких природонебезпечних дій неоднозначно. Оцінили негативно менше половини (41,6 %) батьків, при чому лише 2,6% вжили різкіших заходів, ніж усне осудження. Нейтральне ставлення проявили 22,1% батьків; 16,9% - не знали про дитячі вчинки, а 1,3% оцінили їх позитивно. Ці дані свідчать не тільки про недостатній контроль поведінки дітей, але і про байдужість більшості батьків до питань екологічного виховання. Однак, 25 % дорослих в присутності дітей теж хоча б кілька разів шкодили природі (при цьому 11% дітей підтримували таку діяльність, 9% - проявили байдужість до поведінки дорослих і лише 5% її негативно оцінили) .

Окрім конкретних батьківських дій щодо довкілля в цілому чи його об'єктів діти усвідомлюють і ставлення батьків до природи. Особливо критичним в цьому контексті є транслювання батьками споживацького, прагматичного, агресивного ставлення чи фобій. Слід враховувати, що у дитини серед ставлень до природних

об'єктів найпершим формується ставлення до тварин. Воно носить суб'єктивний характер, неспівставний зі страхом, лише з інтересом і цікавістю. А активні вияви батьківської агресії щодо тварин чи зоофобій є активним чинником формування аналогічного ставлення у дітей. В результаті - практично-прагматичне ставлення яскраво виявляється насамперед щодо домашніх та одомашнених тварин навіть у тому дитячому віці, для якого воно взагалі не характерне, а фобії щодо жаб, ропух, кажанів, змій, павуків тощо є регуляторами поведінки дітей впродовж доволі тривалого періоду і зазвичай виявляються у агресії і вбивствах цих тварин.

Звички і традиції є основними чинниками побутової екологічної поведінки батьків у опосередкованій взаємодії з природою. Загалом розуміння соціальної ролі себе (громадянина), як споживача природних ресурсів та їх похідних (тепла, енергії, води, продуктів харчування, предметів вжитку тощо) є новітнім для батьків і родичів старшого покоління. Адже вони починали жити за концепції «порожнього світу» з надлишком місця і ресурсів, що принципово відрізняється від сучасної глобальної концепції «повного світу», сформульованої у Ювілейній доповіді Римського клубу «Come on!...»[2]. Саме тому батьки виявляють певне «екологічне невігластво» навіть у найпростіших аспектах побутової діяльності, пов'язаної з впливом на довкілля. Так, хоча значна частка батьків знає, що не всі відходи розкладаються в природі (72%), проте навести приклади можуть далеко не всі. І понад третини батьків вважають, що в лісі сміття після пікніку слід закопувати. А ще – палити. Зазначимо, що проблема спалювання різного за складом сміття, часто з пластиковими складовими – одна з основних екологічних проблем на приватних ділянках та масивах, а первинне не-сортування сміття – повсюдно.

Навіть за умови розуміння необхідності збереження природи і здійснення активних дій задля цього, значна частина батьків прагне радше брати участь у одноразових толоках, «суботниках», прибиранні територій і висаджуванні дерев, аніж змінити власний спосіб життя, що часто ініціюють діти після отриманої у школі інформації. Наприклад, замінити пральні засоби на безфосфатні, вилучити з

використання поліетиленові пакети, первинно сортувати сміття, здавати ХДС і люмінесцентні лампи, іншу вторинну сировину, обмежити споживання речей тощо).

Однак, попри загальний невисокий і середній рівень сформованості екологічної культури і компетентності батьків, останнім часом у цьому полі спостерігаються позитивні тенденції. Так, вирішення саме екологічних проблем часто громадянами розглядається, як спосіб структурування суспільного хаосу, упорядкування власного життя і реалізація прагнення до змін на краще. Тож, потягом останніх років маємо громадські екологічні ініціативи, що сприяють оздоровленню довкілля. Окрім активної участі у вищеперерахованих екологічних акціях, громадянами розгорнуто кампанії про заборону закритих дельфінаріїв, цирків з тваринами, фотографій з дикими тваринами, знущань над тваринами взагалі. Деякі з цих аспектів законодавчо оформлено. Підтримку суспільства також отримала тенденція заборони пластикових і поліетиленових пакетів, зменшення виробництва одноразового посуду та споживання виробів з хутра, поширення екоторб, врахування біодеградабельності і екологічного маркування товарів, роздільного збору сміття і деяких видів небезпечних відходів. За умови грамотної організації шкільної екологічної освіти, застосування можливостей спілкування з родиною через дітей та соціальні мережі інформація і аргументація вищеназваних та інших екологічно сприятливих тенденцій поширюватиметься і охоплюватиме ширші верстви суспільства. Що, в кінцевому варіанті, призводитиме до загального оздоровлення довкілля і покращення індексу якості життя.

Список використаних джерел

1. Пустовіт Н.А., Пруцакова О.Л. Навчально-методичний комплект „Зелений пакет” для 8 (9) класів загальноосвітніх навчальних закладів /Н.А.Пустовіт, О.Л.Пруцакова. – К.: ВАІТЕ, 2012. – 112 с.
2. Von Weizsaecker, E., Wijkman, A. Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet. — Springer, 2018. — 220 p. Режим доступу: <http://malakhov.link/come-on-report>